

burg hânedanlığı öncelikle Almanya'da gelişmekte olan Protestan harekete şiddetle karşı çıkmıştır. Zira kurumsallaşma sürecinde olan Protestanlık bu dönemde imparatorluğun çözmesi gereken önemli bir sorundu. Öte yandan Osmanlılar'ın Macaristan'a doğru ilerlemesi Habsburglar'ın Almanya'daki bu soruna yönelmesini engelliyordu. Ayrıca Osmanlılar'a karşı kendilerinden yardım istenen Protestan prensler Katolik Habsburglar'ı güçlendireceğini düşündükleri için bu talebi reddetmişlerdir. Bu durumda Habsburglar, hem imparatorluğu hem Hristiyanlığı Türkler'den ve Protestanlar'dan korumak gibi bir ikilem yaşamıştır. Fakat daha sonra imparatorun Osmanlılar'a karşı destek verilmesi talebi Protestan prensler için Protestanlığın yayılması açısından büyük bir fırsata dönüştürülmüştür. Nitekim bu desteğe yol açacak şekilde düzenlenen Augsburg diyetinin (1530) ardından Lutheran Protestanlık hızla yayılma imkânını bulmuştur. Bu sürecin sonunda Augsburg din barışıyla (1555) Protestanlık Habsburg hânedanlığı tarafından tanınan resmî Hristiyan mezhebi olmayı başarmıştır.

İslâm'ın Batı'ya doğru genişleyen fetihleri Batı'nın İslâm hakkındaki yanlış bilgisi veya bilgi eksikliğiyle birleşince İslâm inancının reform teolojisinin oluşmasına olumlu katkılar sağlaması güçleşmiştir. Gerçi Luther, skolastik yöntemin teolojije uygulanmasına karşı çıkarken Ockhamlı William üzerinden haberdar olduğu İbn Rüşd'ün felsefesinden çıkarılan "çift hakikat" doktrinine ilgi duymuş, ancak bu doktrini İbn Rüşd'den farklı bir anlamlandırmayla teolojik sistemine dahil etmiştir. İbn Rüşd hakikate ulaşma sürecinde önceliği aklı verirken Luther dünyevî meselelerde akli, dinî meselelerde vahyi yetkili kılmıştır. Yine de Rönesans'ı etkilediği düşünülen İbn Rüşd'ün çift hakikat doktrininin reform teolojisine dinî ve dünyevî bilgi kaynaklarının birbirinden ayrılması noktasında ilham verdiği söylenebilir.

Müslümanların Protestanlar'a doğrudan askerî bir desteğinden söz edilememekle birlikte Avrupa'da reform hareketinin gelişip yayılmasında dolaylı da olsa Osmanlılar'ın bir katkısının olduğu söylenebilir. Osmanlı tehdidinin etkisiyle Katolik Roma-Cermen İmparatorluğu'nun Protestanlar'ı da Katolikler kadar dikkate alan bir politika izlemesi, buna bağlı olarak farklı inançlara eşit davranması sonucunda Avrupa'da federatif ve laik bir siyasetin prototipi ortaya konulmuştur. Protestanlığın Avrupa'nın önemli bir kurumsal inancı diye be-

nimsenmesinde Osmanlılar'a karşı koyma siyaseti bağlamında müslüman etkisi açık bir şekilde görülür. Fakat reform öncülerinin Türkler'e dair Ortaçağ'a ait teolojik temelli korku söylemleri, günümüze uzanan Batı'ya has müslüman algısının zemininde önemli bir yer tutmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

P. Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, London 1968; C. M. Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and Caucasus*, New York 1972; A. Fisher-Galati, *Türk Cihadi ve Alman Protestanlığı: 1551-1555* (trc. Nevâl Öke), İstanbul 1992; Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, Ankara 1992-93, I-II; Hakan Olgun, *Luther ve Reformu: Katolisizmi Protesto*, Ankara 2001; İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, İstanbul 2007, s. 93-105; Murtaza Koralçeli, "İbn Rüşd'e Göre Din-Felsefe İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, sy. 11, Ankara 1994, s. 11-20.

HAKAN OLGUN

REFREF

(الرفرف)

Mi'rac gecesinde
Hz. Peygamber'i taşıdığı
kabul edilen binek.

Sözlükte "kanat çırpma, konmak için havada çırpınmak; parlamak" mânâlarındaki **reff** (**reffif**) kökünden türeyen **refref** "döşek, yaygı, yastık", ayrıca "kuşun havada çırpınması veya konacağı zaman kanatlarını yayararak hareket ettirmesi" demektir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 242-243; *Li-sânü'l-'Arab*, "rff" md.). İbrânice'de ve yahudi kaynaklarında refref genellikle bu son anlamda kullanılır (Jastrow, s. 1491).

Kur'ân-ı Kerîm'de refref kelimesi cennetin tasviri sırasında geçer (er-Rahmân 55/76). "Yeşil yastıklara ve hârikulâde güzel döşemelere yaslanırlar" meâlindeki bu âyette refref kelimesi müfessirler tarafından "yeşil döşekler, yaygılar ve yastıklar" şeklinde yorumlanmıştır (Taberî, XXVII, 212-214; Elmalılı, VI, 4694-4697). Râgıb el-İsfahânî, buradaki refrefin bahçelerin yeşilliğini andıran bir tür elbise olduğunu belirtmektedir (*el-Müfredât*, "rff" md.). Necm sûresinde mi'raccdan bahsedilirken Resûlullah'ın rabbinin en büyük âlâmetlerinden (âyet) bir kısmını gördüğü ifade edilir (53/18). Buradaki büyük âlâmetten maksat bazılarına göre ufku kaplayan yeşil refref (belki yaygı) veya ufku kaplayan cennetten yeşil refrefdir (belki cennetin yeşil görünümünün bir uzantısı, Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7, "Tefsîr", 53/1; Taberî, XXVII, 76-77; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, VI, 452-453).

İslâmî gelenekte Hz. Peygamber'in mi'raccda kullandığı bineğin (burak) bir nevi merdiven (mi'rac), meleklerin kanatları, Cebrâil'in kanadı veya refref olduğu (Davudoğlu, II, 622), Resûl-i Ekrem'in sidretü'l-müntehâdan sonraki merhaleye kadar olan mesafeyi bir çeşit örtü olan refrefin üzerinde katettiği zikredilirse de buna dair âyet ve hadislerde herhangi bir bilgi yer almamaktadır (Mollaibrahimoğlu, s. 67). Buhârî ve Müslim gibi hadis kaynaklarında ("Bed'ü'l-halk", 6; "İmân", 259) mi'raccda Resûlullah'ın bineğinin burak olduğu zikredilir, aynı adlandırma İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sinde de yer alır (I, 396-398), fakat refref adı geçmez. "Parlamak, süratle hareket etmek" mânâsında müşterek olan iki kelimenin birbirinin yerine kullanılmış olması muhtemeldir. Esasen mi'rac bineğini refref olarak kabul eden açıklamalar daha çok kelimenin sözlük anlamına dayanmaktadır. Mi'raccda Hz. Peygamber'i sidretü'l-müntehâdan alıp daha ileriye ulaştıran yeşil halı veya elbise nevinden bir araç olan refref (Şehâbeddin el-Hafâcî, II, 310) Resûlullah'a yaklaştırılmış ve onun üzerine oturtulup rabbine yükseltilmiştir. Beyhakî'nin Enes'ten naklettiği hadiste, Resûl-i Ekrem'in mi'rac esnasında en yüce nuru müşahade ettiğinde perdenin önünde inci ve yakut refrefini gördüğü kaydedilmektedir (*Delâ'ilü'n-nübüvve*, II, 369).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 242-243; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 396-398; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXVII, 76-77, 212-214; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, II, 369; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut 1385/1966, VI, 452-453; Şehâbeddin el-Hafâcî, *Nestümü'r-riyâz fi şerhi Şifâ'i'l-Kâdî 'l-yâz*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-Arabî), II, 310; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4694-4697; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1974, II, 622; Abdülmün'im el-Hifnî, *Mu'cemü muştalahâti's-şu'fiyye*, Beyrut 1400/1980, s. 113; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Mi'rac Gerçeği*, İstanbul 1991, s. 67; M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yurushalmi and the Midrashic Literature*, New York 1996, s. 1491.

İSMAİL TAŞPINAR

Edebiyat. Mi'rac hadisesiyle bağlantılı olduğundan refref motifine daha çok şiyer, mevlid, mi'racnâme ve mi'râciyye türü eserlerde rastlanır. Abdülvâsi Çelebi, XV. yüzyıl şairlerinden Ârif, İsmâil Hakkı Bursevî, Nâyî Osman Dede, Nahîfî, Abdülbâkî Ârif, Hâfız Ömer Yenişehirî, Seyyidî, Mehmed Fevzi ve Receb Vahyî'nin mi'râciyye-

lerinde refref motifine yer verilmiştir. Na-hîfî'nin *Mi'râciyye*'si refrefin en geniş biçimde işlendiği eser olarak dikkat çekmektedir. Mi'râciyyelerdeki tarife göre refref gözlerin hiç görmediği kadar güzel, iki ufkı kaplayacak kadar büyük yeşil bir örtüdür: "Bil ki refref bir yeşil nesne ey hü-mâm / Sed kılmış ol ufukaynı tamâm" (Ârif). Refref ayrıca altın bir döşek ve yanında meleklerin bulunduğu bir kürsü olarak tanımlanmıştır. Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e burakla, buradan dünya semasına mi'racla, yedinci semaya meleklerin kanatlarıyla, sidretü'l-müntehâya Cebrâil'in kanadı ile ve oradan kâbe kavseyne refrefle gittiğine dair rivayet (Elmalılı, V, 3149) XV. yüzyıl şairlerinden Ârif'in *Mi'râc-nâme*'sine şöyle yansımıştır: "Bil Resûl'e oldu beş merkeb ey yâr / Hazrete varınca diyem âşikâr // Beşini dahi sana takrîr edem / Dinle bu sözü girü ey muhterem // Mescid-i Aksâ'ya dek evvel Burâk / Biri mi'râc göğe denlü bî-şikâk // Bil melekler kanadı biri dahi / Ol yedinci göğe denlü ey ahî // Biri Cebrâil kanadıdır ey yâr / Sidreye varınca bilgil âşikâr // Ol beşinci refref idi bî-gümân / Bindi ana dostuna oldu revân". Abdülvâsi Çelebi, "Melâik anda durmuş idi sâf sâf / Getirdiler bana bir ulu refref / Ki anın gibi gözler gördüğü yok / Anın hubluğunun vasfı igen çok / Oturdum üstüne götürdü derhâl / Beni arşa erıştirdi be-her-hâl" diyerek refrefin görevini ve güzelliğini tarif eder. Hz. Peygamber mi'racda Cebrâil ile görüşürken refref huzuruna gelip ona selâm verir: "Söyleşirken Cebrâil ile kelâm / Geldi refref önüne verdi selâm // Aldı ol şâh-ı cihânı ol zamân / Sidreden götürdü ve gitti hemân" (Süleyman Çelebi).

Mi'râciyyelerde refrefin bir noktaya kadar yükselip daha ileriye gidemediği, Resûl-i Ekrem'in yüceliğine Cebrâil ve diğer meleklerle birlikte hayran kaldığı özellikle vurgulanmaktadır. "Çünkü kaldı Cebrâil anda ey yâr / Refref oldu Hak'tan ol dem âşikâr // Ol Resûl pes bindi refref üstüne / Gitti anın ile o dem dostuna" (Ârif). Hz. Muhammed'in mi'racda sidretü'l-müntehâya gelişi ve bundan sonra Cebrâil'i ve diğer melekleri geride bırakarak yükselişinin anlatıldığı kısımlarda arşa çıkarma özelliğine sahip olması sebebiyle refref ayrı bir değer kazanmıştır. Serbestzâde Ahmed Hamdi (ö. 1939) na'tlarında Hz. Peygamber'i "refref-sûvâr" olarak tanımlamıştır: "Riyâz-ı leyle-i İsrâ makâm-ı kurb-ı ev ednâ / Sefer-gâhında sen refref-sûvâr-ı lâ-mekânîsin"; "Oldun izzetle şehâ refref-sûvâr-ı lâ-mekân / Kaddine mahsûs bu hil-at yâ habîb-i kibriyâ".

Refref divan şiirinde yaygın biçimde işlenen, cennet ve cennetteki nimetler yerine sevgilinin mahallesini tercih etme şeklinde kendini gösteren anlayış çerçevesinde de söz konusu edilmektedir. Bu tür beyitlerde sevgilinin mahallesindeki taş ve toprak cennetteki refreften üstün görülmektedir. Bu anlayışta sevgiliyle kastedilenin Allah olduğu ve ibadetin cennet için değil O'nun rızâsı için yapılması gerektiği inancı göz ardı edilmemelidir.

Tasavvufta Cebrâil aklı, refref Allah'a ulaşmaya yegâne vasıta olan ilâhî aşkı sembolize eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre burak Allah sevgisinin, refref ilâhî aşkın, sidretü'l-müntehâ imanının simgeleridir. Bu noktaya ulaşıncı perde kalkar ve sırlar keşfolunur. Aklı temsil eden Cebrâil'in sidrede kalıp bir adım ileriye gidemeyişi ve refrefin daha yüksek mertebeye çıkışı buna bağlanır: "Akl Cibrîl, refref aşk, aşkla açtı perr ü bâl" (Kemâlî Efendi). Bu anlayış doğrultusundaki beyitlerin akıl ve aşk tezadıyla örüldüğü görülmektedir. Divan şairleri methiye türü şiirlerinde refref çevresinde oluşan birikimden yararlanmışlardır. Övülen kimsenin yaratılış bakımından iki cihan sırlarını yüklenen refrefe benzetilmesi bu tür ifadelerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Çelebi, *Mevlîd* (haz. Faruk K. Timurtaş), İstanbul 1990, s. 115; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3149; *Kemâlî Divanından Aşk Sızıntıları* (haz. Baha Doğramacı), İstanbul 1977, s. 116; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987; Nebahat Gülsoy, *Arif, Miraç-nâme, Vefat, İsimsiz Bir Mesnevi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 393.

ÖMER ZÜLFE

REGAİB GECESİ

(لَيْلَةُ الرِّغَابِ)

Receb ayının ilk cuma gecesi.

Sözlükte "kendisine rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış" anlamındaki *ragîbe*nin çoğulu olan *regâib* kelimesi hadis ve fıkıh literatüründe "bol sevap ve mükâfat, faziletli amel", özellikle Mâlikî fıkıh kaynaklarında sünnetin mukabili olarak "müste-hap, nâfile ibadet" mânalarında kullanıldığı gibi (İbn Ebû Şeybe, II, 49; İbn Abdülber en-Neme'î, I, 127; Hattâb, II, 79) hicrî takvime göre yedinci ay olan recebin ilk perşembesini cumaya bağlayan geceye ad olmuştur (ayrıca bk. KANDİL).

Regaib gecesi, Kur'an'da saygı gösterilmesi istenen ve hadislerde -gün belirtil-

meden- oruç tutulması tavsiye edilen haram aylardan (el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/2, 97; Ebû Dâvûd, "Şavm", 55; İbn Mâce, "Şıyâm", 43) receb ayında bulunmakla birlikte özellikle tasavvufî eserlerde yer alan, Hz. Peygamber'in Regaib gecesinde ana rahmine düştüğü, receb ayının ilk perşembe günü oruç tutup gecesinde Regaib namazı adıyla bir namaz kılmanın sevap olduğu ve bu gecenin birçok faziletinin bulunduğu yönündeki rivayetlerin asılsız olduğu hadis âlimlerince belirtilmiştir. İbnü'l-Cevzî, Regaib orucu ve namazıyla ilgili hadisin Zâhid Ebû'l-Hasan Nûreddin Ali b. Abdullah b. Hüseyin b. Cehdam (ö. 414/1024) tarafından uydurulduğunu ve hadisin başka hiçbir kaynakta geçmediğini belirtir (*el-Mevzu'ât*, II, 47). Ayrıca isrâ ve mi'rac olayının Regaib gecesi meydana geldiğine dair rivayetin de aslı bulunmamaktadır (İbn Kesîr, III, 109; Bedreddin el-Aynî, IV, 39). Regaib gecesiyle ilgili özel ibadet ve kutlamalar IV. (X.) yüzyılda ortaya çıkmış olup bu gecenin ilk defa kandil olarak kutlanmasına Kudüs'te 448 (1056), Bağdat'ta 480 (1087) yılında başlanmış, Gazzâlî de bütün Kudüs halkının bu geceyi ihya ettiğini söylemiştir (*İhya*², I, 203). Ebû Tâlib el-Mekkî gibi bazı mutasavvıflar Regaib gecesinden söz etmeyip receb ayının ilk gecesini ihya etmenin müstehap olduğunu belirseler de (*Kutû'l-kulûb*, I, 121) bu geceyle ilgili rivayetlerin çok zayıf ya da uydurma olduğu hadis âlimlerince tesbit edilmiştir.

İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde Regaib kandilinin bilinmediğini, kandil geceleri kutlanmasının diğer dinlerin tesiriyle ortaya çıktığını, dolayısıyla bu gecede özel bir ibadet yapmanın dinde yeni ibadet ihdası anlamına geleceğini, Resûl-i Ekrem tarafından genel olarak bid'atların yasaklanmasının yanı sıra (Buhârî, "Şulh", 5) cuma günü ve gecesi özel bir ibadet yapılmasının da yasaklandığını (Müslim, "Şıyâm", 147, 148), bu sebeple Regaib günü ve gecesinde muayyen ibadetler yapmanın dinen sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bir kısım âlimler ise genel anlamda fazileti âyet ve hadislerde belirtilen receb ayının bir gecesi olması dolayısıyla Regaib'in de faziletli gecelerden sayılacağını, namazın en üstün ibadet olup akşamla yatsı arasında nâfile namaz kılmanın fazileti hakkında -zayıf da olsa- hadisler, sahâbî ve tâbiî sözleri (Tirmizî, "Şalât", 204; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 185; Taberî, XV, 69; XXI, 100) bulunduğunu, müs-